

השמחה הגדולה בסוכת עזרא

ראשי פרקים

- א. עיון בחגיגת הסוכה של בית שני
 - ב. הריגת יצר הרע של עבודה זרה
 - ג. שמחה מיוחדת של סוכות
 - ד. אומות העולם וחג הסוכות
 - ה. טבע האמונה והסוכה
 - ו. שמחה בסוכה דוקא
 - ז. שמחה ללא יצרא דע"ז
- סיכום

א. עיון בחגיגת הסוכה של בית שני

מעטים הפעמים בהם יכולים אנו, בני הדורות המאוחרים ללמוד מדורות ראשונים כיצד חגגו הם את חגי ישראל. אך בפעמים המעטות שבהם המקרא מביא את מעשי הדורות הקודמים, אנו לומדים שם את מהות החג במקורו, וזוהי ממש "נבואה הצריכה לדורות". הרבה משותף לנו, דור התחיה, עם הדור בוני הבית השני, שפסוקי ספר עזרא ונחמיה לא מאריכים בהם דיים אך מביאים בפנינו את ההתלבטויות והקשיים המרכזיים של בני הדור ההוא, וקצת משמחותיהם וחגיגהם. מיוחד הוא חג הסוכות, ששם מופיע מעבר לעצם החג ואופן חגיגתו, גם הערכה של הכתוב על עוצמת החג, והיחס בין הדור ההוא לדורות שלפניו:

וביום השני¹ נאספו ראשי האבות לכל העם הכהנים והלויים אל עזרא הסופר ולהשכיל אל דברי התורה. וימצאו כתוב בתורה אשר ציוה ה' ביד משה אשר ישבו בני ישראל בסוכות בחג בחודש השביעי. ואשר ישמיעו²

¹ היום השני של ראש השנה כמבואר שם

² "הוא מקרא קצר, וכאילו נאמר וצו אשר ישמיעו..." (מצודת דוד שם)

ויעבירו קול בכל עריהם ובירושלים לאמור צאו ההר והביאו עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הדס ועלי תמרים ועלי עץ אבות לעשות סוכות ככתוב. ויצאו העם ויביאו ויעשו להם סוכות איש על גגו ובחצרותיהם ובחצרות בית האלוקים וברחוב שער המים וברחוב שער אפרים. ויעשו כל הקהל השבים מן השבי סוכות וישבו בסוכות כי לא עשו מימי ישוע בן נון כן בני ישראל עד היום ההוא ותהי שמחה גדולה מאד. ויקרא בספר תורת האלוקים יום ביום מן היום הראשון עד היום האחרון ויעשו חג שבעת ימים וביום השמיני עצרת כמשפט (נחמיה ח' י"ג-י"ח)

כמה שאלות עולות מקריאת הפסוקים הללו:

1. מפשט דברי הכתוב עולה כאילו חידוש היה עבורם חג הסוכות, "וימצאו כתוב בתורה אשר ציוה ה'...אשר ישבו בני ישראל בסוכות..." האם חג הסוכות לא היה נחוג קודם, האם לא הכירו ישראל בבית שני את החג?
2. אין חלוקה בפסוקים בין המצוה לעשות סוכה ובין מצות ארבעת המינים, הקריאה לצאת להר להביא עלי עץ שמן³, עולה יחד עם הקריאה להביא ענף עץ אבות, משמע שזו כביכול מצוה אחת, שלא כפי שמופיע אצלנו?
3. ארבעת המינים המופיעים לכאורה בפסוקי נחמיה, חסרים את האתרוג – פרי עץ הדר לא מופיע במיני בית שני, ולעומתם מופיע ההדס שלנו לכאורה בשני שמות: עלי הדס ועלי עץ אבות, מה הפשר של חסרון האתרוג וייתור ההדס?
4. "כי לא עשו מימי ישוע בן נון כן בני ישראל עד היום ההוא" - האם ייתכן שבכל מאות השנים בהם דורות שמואל שאול ודוד לא חגגו את הסוכות?

³ וכדברי רש"י על נחמיה ח', ט"ו על המילים בפסוק עלי הדס: "ועלי הדס מפורש במסכת סוכה זה הדס שוטה שאינו ראוי ללולב כי אם לעשות סוכה".

5. מדוע נקרא יהושע כאן בשם ישוע, הרי בכל המקרא לא נזכר כך, ותמיד מוזכר בשם מלא יהושע, מדוע כאן חסר שמו?⁴
6. "ותהי שמחה גדולה מאד" – הביטוי הזה הוא יחידי בתנ"ך, לא מצאנו עוד שמחה גדולה מאד בכל המקרא, מהי השמחה הגדולה המיוחדת הזו, מדוע שמחו אז, ומדוע עלתה על כל השמחות בסוכות הדורות האחרים, ועל שמחת כל החגים האחרים?
7. אין בפסוקי נחמיה איזכור של חגים אחרים⁵, מה מיוחד בחג הסוכות דווקא, מדוע רק אז באה השמחה, מדוע התייחד הדור ההוא בסוכה המיוחדת לו, ולא בחגים אחרים?

ב. הריגת יצר הרע של עבודה זרה

יסוד הדברים מופיע בסוגיית הגמרא במסכת ערכין, העוסקת בשאלה האם קדושה ראשונה של יהושע ועולי מצרים קדשה לשעתה או קדשה לעתיד לבוא:

"מאי טעמא דמ"ד קדושה ראשונה קידשה לשעתה ולא קידשה לעתיד לבא? דכתיב ויעשו בני הגולה השבים מן השבי סוכות וישבו בסוכות כי לא עשו מימי יהושע בן נון כן בני ישראל וגו' ותהי שמחה גדולה מאד. אפשר בא דוד ולא עשו סוכות עד שבא עזרא? אלא מקיש ביאתם בימי עזרא לביאתם בימי יהושע מה ביאתם בימי יהושע מנו שמיטין ויובלות וקדשו ערי חומה אף ביאתן בימי עזרא מנו שמיטין ויובלות וקדשו ערי חומה... ואידך דבעי רחמי על יצר דעבודה זרה ובטליה ואגין זכותא עלייהו כי סוכה. והיינו דקא קפיד קרא עילויה דיהושע דבכל דוכתא כתיב יהושע והכא כתיב ישוע בשלמא משה לא בעא רחמי דלא הוה זכותא דארץ ישראל אלא יהושע דהוה ליה זכותא דארץ ישראל אמאי לא ליבעי רחמי" (ערכין ל"ב ע"ב)

⁴ ועיין מנחת שי המביא שבגמרא בערכין המביאה את הפסוק הזה כתוב יהושע מלא, ובאבן עזרא כאן כתב שליהושע שלוש שמות ע"ש.

⁵ אמנם ראש השנה של אותו דור מופיע, אך יום הכיפורים באותו החודש לא נזכר. וגם חג הפסח לא נזכר.

הגמרא מתמצתת את שאלותינו המרכזיות בפרק, באמירה: "אפשר בא דוד ולא עשו סוכות עד שבא עזרא"? הרי לא יעלה על הדעת שמתקופת יהושע לא נעשו סוכות עד עתה, ואם הפסוק כותב כך זה מפני ייחודה של סוכת עזרא, שאף על פי שאמנם נעשו סוכות בכל הדורות, אינה דומה לסוכת הדורות כולם לסוכת עזרא. וזאת בגלל שסוכת עזרא היתה סוכה ללא יצר הרע של עבודה זרה. אלא שלפי זה סוכתם עלתה גם על סוכת משה רבנו? על כך עונה הגמרא כי יהושע נזכר מפני שיכול היה לבטל יצר עבודה זרה ולא ביטלו, ולכן נזכר לגנאי.

צריך להתבונן בנקודה זו: האם יש קשר בין ביטול יצר הרע של עבודה זרה, ובין חג הסוכות? האם עקירת יצר הרע של עבודה זרה לא שינה גם את חג הפסח, מדוע עליו לא כתוב שהיתה בו שמחה גדולה כל כך? מדוע היו זקוקים להגנה אחרי עקירת היצר הרע של ע"ז, האם ההגנה היא חלק מעקירת היצר ההוא או שהיא תוצאה ממנו? מהי ההשוואה לתקופתו של יהושע, ומהי הביקורת עליו, ומדוע כינויו בשם ישוע הוא הביטוי הראוי לעונשו בכך?

סיפור הריגתו של יצרא דעבודה זרה מופיע בגמרא בכמה מקומות:

ת"ש ויזעקו בקול גדול אל ה' אלהיהם מאי אמור אמר רב יהודה ואיתימא ר' יונתן⁶ בייא בייא היינו דאחרביה לביתא וקליא להיכלא וקטלינהו לצדיקי ואגלינהו לישראל מארעייהו ועדיין הוא מרקד בין כלום יהבתיה

⁶ תרגום: אוי אוי זהו שהחריב את ביתנו ושרף להיכלנו והרג את הצדיקים והגלה את ישראל לבין האומות, ועדיין מרק ביננו? הרי לא ניתן לנו אלא כדי לקבל על ידו שכר, לא אותו אנו רוצים ולא אתשכרו. אחר שנאבקו עמו התענו שלושה ימים ונפלה פתקה מן השמים שהיה כתוב בה אמת. אמר רבי חנינא למדנו מכאן שחותמו של הקב"ה אמת, יצא עמוד אש מבית קודש הקודשים, אמר להם הנביא לישראל זהו יצר הרע של ע"ז. כשתפסו אותו נשרה ממנו שיערה אחת, והלך קולו ארבע מאות פרסה. אמרו חכמים מה נעשה, אולי מן השמים ירחמו עליו, אמר להם הנביא שימו אותו בדוד מתכת, וכסו אותו בעופרת שלא ישמע קולו.

לן אלא לקבולי ביה אגרא לא איהו בעינן ולא אגריה
בעינן בתר דאביקו ביה יתבו תלתא יומא בתעניתא בעו
רחמי נפל להו פיתקא מרקיעא דהוה כתיב בה אמת אמר
רבי חנינא שמע מינה חותמו של הקדוש ברוך הוא אמת
נפק כגוריא דנורא מבית קדשי הקדשים אמר להו נביא
לישראל היינו יצרא דע"ז בהדי דקתפסי ליה אישתמיט
ביניתא מיניה ואזל קליה בארבע מאה פרסי אמרו היכי
ניעבד דילמא משמיא מרחמי עליה א"ל נביא שדוהו
בדודא דאברא וכסיוה באברא דשייף קליה דכתיב ויאמר
זאת הרשעה וישלך אותה אל תוך האיפה וישלך את
האבן העופרת אל פיה" (יומא ס"ט ע"ב⁷)

בגמרא לא מובא סיפור זה בהקשר עם חג הסוכות, ואין אנו מבינים
בדברי חז"ל אלה אפילו את פשט הדברים, אולם עולה מתוך דברי חז"ל
שבתקופת תחילת בית שני השתלטו חכמים על יצרא דעבודה זרה, ואם
נחבר את שתי הסוגיות, זו שבערכין וזו שביומא, הרי השמחה המיוחדת
שהיתה שם בסוכות, או בכעין חג הסוכות נובעת מההתגברות על יצר
נורא זה, שבעטיו נחרב מקדשנו וגלינו הבין האומות.

אולם גם כאן יש להתבונן, אם ניתן להתגבר על יצרא דע"ז, מדוע
הביקורת היא על יהושע בלבד, מדוע דויד ושמואל ושאל לא הרגו
ליצה"ר של ע"ז? ואולי ניתן להתבונן מהי משמעות הריגת יצה"ר זה,
וכיצד הורגים יצה"ר של ע"ז?

ג. שמחה מיוחדת של סוכות

השמחה המיוחדת שמופיעה בדורו של עזרא, שייכת לכאורה לכל סוגיית
השמחה המיוחדת לחג הסוכות, וכדי להתבונן כראוי בפרשת השמחה
שם, נעיין מעט במצוות השמחה הייחודית לסוכות.

⁷ מופיע גם סנהדרין ס"ד ע"א

כל חגי ישראל מביאים איתם שמחה, יש מצוה בשמחה זו, ויש לה גם השלכה הלכתית הנוגעת לחיוב בעל הבית לשמח את בני ביתו בחגים, ולגרום להם שמחה:

”תנו רבנן: חייב אדם לשמח בנו ובני ביתו ברגל, שנאמר: ושמחת בחגך. במה משמחם? בין. רבי יהודה אומר: אנשים בראוי להם ונשים בראוי להם, אנשים בראוי להם: בין. ונשים במאי? תני רב יוסף בבבלי בבגדי צבעונין, בארץ ישראל בבגדי פשתן מגוהצין....
(פסחים ק”ט ע”א)

ועל פי העיקרון הנלמד בדברי הגמרא מוסיפים הפוסקים⁸ גם את הקטנים “שנותן להם קליות ואגוזים”, וגם העניים⁹ בכלל הדאגה הזו שחייב לדאוג להאכלתם. שמחה זו משותפת היא לכל החגים, והיא באה מתוך שבח והודיה להקב”ה על הטוב שעשה לנו, כל חג לפי עניינו ומידתו.

אולם שמחת חג הסוכות מיוחדת, ועולה מעבר לשמחת שאר החגים, היא מופיעה בהדגשה מיוחדת כבר בפסוקים, וההנהגה המיוחדת של שמחה בבית המקדש, ועד לשיאם של ימי החגים בשמיני עצרת – שמחת תורה, שכולו שמחה.

כבר בלשון הפסוקים בעניינו של חג הסוכות מודגשת השמחה:

”חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים באוסף מגרנך ומיקבך. ושמחת בחגך אתה ובנך וביתך ועבדך ואמתך והלוי והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך. שבעת ימים תחוג לה’ אלוך במקום אשר יבחר ה’ כי יברכך ה’ אלוך בכל תבואתך ובכל מעשה ידיך והיית אך שמח”
(דברים ט”ז י”ג-ט”ו)

⁸ שר”ע אר”ח סימן תקכ”ט סעיף ב’ ובנו”כ שם

⁹ “אבל מי שנועל דלתי חצירו ואוכל ושותה הוא ובניו ואשתו ואינו מאכיל ומשקה לעניים ולמרי נפש אין זו שמחת מצוה אלא שמחת כריסו ועל אלו נאמר: זבחייהם כלחם אונים להם כל אוכליו יטמאון... (משנה ברורה שם ס”ק י”ז בשם הרמב”ם)

פעמיים מדגיש הכתוב את מצוות השמחה בחג הסוכות, והציווי מתחדד עד כדי "והיית אך שמח", וכולל שמחה פנימית: "תהיה שמח בלבך ובשמחתך לא יתערב עיצבון" (לשון הספורנו שם לפס' ט"ו). ואבי עזר הוסיף וכתב: "פירוש שכל שמחתך ועריבך אשר יהיה לך בעיסקך ובחיי הבלך יהיה כאפס לא שרירן ולא קיימין נגד שמחת החג או שאר עסק מצוה..."

ואם נשווה את השמחה של כל החגים לשמחת חג הסוכות, נגלה כי עיקרה של השמחה בסוכות דוקא, כך מסכם בפירוש דעת זקנים מבעלי התוספות:

"אתה מוצא כתיב שלוש שמחות בחג הסוכות: ושמחת בחגך, אך שמח, ושמחת לפני ה' אלוך, דכתיב בפרשת אמור אל הכהנים. וגבי שבועות לא כתיב אלא חדא: ושמחת לפני ה' אלוך, וגבי פסח לא כתיב שמחה כלל...".
(לדברים שם)

שמחת חג הסוכות היתה ניכרת בבית המקדש, בכל יום ויום מימי חול המועד, והיתה מתחילה ממוצאי יום טוב הראשון של סוכות, ונמשכת כל החג, כל לילה כל הלילה. כמפורסם בדברי הרמב"ם: "אף על פי שכל המועדות מצוה לשמוח בהן בחג הסוכות היתה במקדש שמחה יתירה... החליל מכה ומנגנין בכינור ובנבלים ובמצילתיים, וכל אחד בכלי שיר שהוא יודע לנגן בו..." ובבית המקדש בשמחת בית השואבה היו מרקדין גדולי ישראל:

"ולא היו עושין אותה עמי הארץ וכל מי שירצה אלא גדולי חכמי ישראל, וראשי הישיבות והסנהדרין והחסידים והזקנים ואנשי מעשה הם שהיו מרקדין ומספקין ומנגנין ומשמחין במקדש בימי חג הסוכות. אבל כל העם האנשים והנשים כולן באין לרקוד ולשמוע"
(רמב"ם, סוף הלכות לולב)

וצריך להתבונן בכך: מהי הסיבה המיוחדת לשמחה כה משמעותית אצל גדולי ישראל? מדוע התורה מצווה אותנו בשמחה מיוחדת דוקא

בסכות¹⁰ ? על מה ומתוך מה באה שמחה כזו שעליה אמרו חז"ל: מי שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחה בימיו? ובהמשך לכך, מהי אם כן אותה שמחה ייחודית שהיתה בימי עזרא שלא היתה כמותה מימי יהושע בן נון¹¹?

ד. אומות העולם וחג הסוכות

נקודה ייחודית נוספת אנו מוצאים בחג הסוכות על פני שאר החגים, והיא קשורה באומות העולם. אין אנו מארחים את גויי העולם לליל הסדר שלנו, ובוודאי אינם שותפים איתנו בחג מתן תורה. אולם בסדר חג הסוכות אנו מוצאים אותם שותפים, גם בחג ובמידה מסוימת גם בסוכה עצמה.

יסוד החיבור בחג הסוכות בין ישראל והעמים מתחיל בקרבנות החג, סדר קורבנות החג משתנה בסדר יורד כל יום, ומגיע בסופו לשבעים פרים, והגמרא מחברת בין פרי החג, והעמים כולם:

"א"ר (אליעזר) הני שבעים פרים כנגד מי? כנגד שבעים אומות. פר יחידי למה? כנגד אומה יחידה. משל למלך בשר ודם שאמר לעבדיו עשו לי סעודה גדולה ליום אחרון אמר לאוהבו עשה לי סעודה קטנה כדי שאהנה ממך. א"ר יוחנן אוי להם לעובדי כוכבים שאבדו ואין יודעין מה שאבדו בזמן שבהמ"ק קיים מזבח מכפר עליהן ועכשיו מי מכפר עליהן" (סוכה נ"ה ע"ב)

כפרת העמים נעשית בחג הסוכות, בכל השנה אמנם יכולים לבוא גויים כפרטים או כציבור להקריב קרבן לה', אך בימי סוכות אנחנו מביאים קרבן עליהם, ומכפרים עבורם.

¹⁰ סוכה פ"ה מ"א

¹¹ גם מצות ארבעת המינים שלא הוזכרה כאן שייכת ליסוד השמחה המיוחדת של חג הסוכות כפי שאומר זאת הפסוק במפורש: "ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפות תמר... ושמחתם לפני ה' אלוהיכם שבעת ימים" (ויקרא כ"ג, מ').

בהפטרות חג הסוכות אנו קוראים בנבואת זכריה את הופעת דבר ה' בשלמות של "והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד", ואז בהשלמת הנקמה שיעשה ה' לכל אויביו, הנותרים מאומות העולם באים אלינו בחג הסוכות:

"והיה כל הנותר מכל הגויים הבאים על ירושלים ועלו מדי שנה בשנה להשתחות למלך ה' צבקות ולחוג את חג הסוכות. והיה אשר לא יעלה מאת משפחות הארץ אל ירושלים להשתחות למלך ה' צבקות ולא עליהם יהיה הגשם. ואם משפחת מצרים לא תעלה ולא באה ולא עליהם, תהיה המגפה אשר יגוף ה' את הגוים אשר לא יעלו לחוג את חג הסוכות..." (זכריה י"ד ט"ז-י"ז)

אומות העולם הנלחמים בירושלים, ונופלים בירושלים, מגיעים כל שנה לבית המקדש לחג הסוכות כתנאי להורדת גשם עליהם. אין להם תאריך מיוחד משלהם, ואין הם מצטרפים לחג ישראלי אחר, והם קשורים דוקא בחג הסוכות, וצריך להתבונן בכך, מדוע דוקא סוכות? ומדוע הם שותפים לחג המצייץ לכאורה את הייחוד הישראלי: "למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציאי אותם מארץ מצרים אני ה' אלוקיכם" (ויקרא כ"ג, מ"ג), חג הסוכות הוא זכר לענני הכבוד¹² או לסוכות שעשו ישראל במדבר, מה לאומות העולם ולחגיגה זו?

סוגיה נוספת ביחס שבין אומות העולם וחג הסוכות, אנו מוצאים לגבי מצות סוכה עצמה, כשהקב"ה מנסה את אומות העולם במצות סוכה: "אמרו לפניו: רבש"ע תנה לנו מראש ונעשנה. אמר להן הקב"ה שוטים שבעולם מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת מי שלא טרח בערב שבת מהיכן יאכל בשבת? אלא אף על פי כן מצוה קלה יש לי וסוכה שמה לכו ועשו אותה.... ואמאי קרי ליה מצוה קלה משום דלית ביה חסרון כיס. מיד כל אחד [ואחד] נוטל והולך ועושה סוכה בראש גגו והקדוש ברוך הוא מקדיר עליהם חמה

¹² סוכה י"א ע"ב, ועיין שר"ע סימן תרכ"ה

בתקופת תמוז וכל אחד ואחד מבעט בסוכתו ויוצא
שנאמר ננתקה את מוסרותימו ונשליכה ממנו עבותימו"
(ע"ז ג' ע"א)

אמנם מצטער פטור מן הסוכה, וכשמקדיר הקב"ה חמה עליהם הרי הם מצטערים, אך ישראל מקיימים מצוות גם מתוך צער, ולעיתים מתוך צער גדול הרבה מחמה קודרת, ואין הם מבעטים במצוה, לישראל מסירות נפש גדולה שאין לאומות. אולם מדוע מנסה הקב"ה אותם בסוכה דוקא? ומהו הקשר המיוחד שבין האומות למצוה זו ולחג הזה, מדוע הם משתתפים איתנו דוקא בכך?

ה. טבע האמונה והסוכה

מתוך ניסיון להתמודד עם השאלות הללו נעיין בדברי הרב ב"שמונה קבצים" (קובץ ז' סימן קל"ט)¹³ הנוגעים במהותו של חג הסוכות, ובחלק מהנקודות שהוזכרו לעיל.

במקומות רבים מזכיר הרב כי האמונה איננה חכמה הנרכשת בדרכי השכל, וגם לא חוויה רגשית הבאה לאדם מזמן לזמן, אלא תכונה פנימית הקיימת בכל נברא, והוא תוכן יסודי בכל נפש. וכשייפתח האדם בכנות לעצמו, ימצא את עצמו מחובר לאלוקיו באופן טבעי וישיר¹⁴. אין צורך להקנות לאדם כלים כדי להאמין באלוקיו, האמונה נמצאת בו, רק שגשמיותו, חולשותיו, וחטאיו מכסים את עצמותו, ולכן אין הוא נחשף לאותה טבעיות שלו, ואין הוא מכיר בה במהלכי חייו. אך לכל אדם רגעים בהם כל מפריעי הטבע שלו נעלמים, ולרגע הוא נחשף אל מה שנפשו כה כמהה לו, החיבור הטבעי עם אלוקיו. לעיתים באים רגעים אלה מתוך משבר, ולעיתים מתוך רגעי התעלות נדירים, אך הם חושפים את הכמוס באדם פנימה, את נטיית טבעו, את שאיפתו למוחלט ולנצחי, את שקיקתו לאלוקים.

¹³ מופיע גם באורות האמונה מהדורת תשס"ב עמ' 116-118

¹⁴ הרחבה בעניין זה יש גם באורות ישראל ח', י', במאמרי ראי"ה עמ' 70, ובמידות ראי"ה אמונה.

”עומק הטבע הנפשי הוא טבע האמונה האלוקית. תאות הדבקות האלוקית, ברעיון ובחפץ הפנימי, היא תאווה וחמדה עליזונה, חזקה יותר מכל התאוות שבעולם...”

שואף האדם בחייו לצדק מוחלט, לחיי נצח, לתגבורת הטוב על הרע, למוסר אמיתי. רוצה לראות בחייו את הצודק והמוסרי גובר על כל עוול ורשע, רוצה לחוש שהאמת והצדק הם באמת בסיס העולם וערך חייו. הוא מחפש בכל ערכי העולם החולפים את האמת אליה הוא שואף, מחפש ומתאכזב, ומנסה שוב ומתאכזב חלילה, אבל טבעו הפנימי לא נותן לו מנוח והוא ממשיך להיות ”בעל תאווה” לחיפוש הפנימי שלו אחר אלוקיו.

ויסוד שורשה (של אותה התאווה אל האלוקים) והתפשטותה הפנימית היא ודאי בקדושה, אמנם יצאה לחוץ ונתחוללה על ידי יצרא דעבודה זרה, ולעתיד לבוא יואר העולם וכח הטומאה יקלש, אז תתעורר התאווה היסודית תאות הקודש האמונית ויתברר לכל כי בטהרתה היא נמצאת להתמלא רק באמונת אלוקים אמת, ה' אלוקי ישראל...”

שאיפת האדם לאלוקים, כשבאה לידי ביטוי בצורות ובדרכים לא נכונים, היא מתחללת, נטמאת ונתעבת, כאשר היא באה לידי ביטוי בעבודת אלוהים אחרים, בהערצת הכח, בסגידה למציאות העולם, לשמש ולירח, או בהערצת מעשי האדם העץ והאבן. ואף שיסודה של שאיפה זו טוב, הופעתה באדם היא מזיקה. יצרא דעבודה זרה בא ממקום טהור בנפש, ממקום של שאיפת אמת, ותאות עולם אל האלוקי, אבל אין בה די, היא צריכה לבוא גם בכלים מתאימים לה. אולם אין תקוות נצח לרשעה, ולא לעולם ינצח יצרא דעבודה זרה, ועתיד העולם להתנקות ממנו, ואז תתרומם השאיפה הפנימית, ותביא את העולם לאלוקיו.

אך כאן מוסיף הרב יסוד חשוב: הטבע ינצח. האמת הפנימית של העולם והאדם, תנצח בטבעיותה, אחרי שהוסרו מכשולי יצרא דעבודה זרה,

פורצת מאליה עבודת הקודש¹⁵, היא צפה מעצמה, ומייד היא נמצאת בבסיס דרכו של האדם, שחיכה להופעתה בקירבו בתאוה רבה. "וממילא ימלא כל העולם כולו בזה הרעיון, וברדיפה זו לבוא אל תוך החידור של החיים אשר בטבעיות הקודש. ומתוך שיסוד חג הסוכות הוא לפתח את הסגולה הטבעית הזאת של קדושת האמונה, כלומר חומר הרוחני של האמונה, או צד הגבורה שבו...ירדפו כל העמים לחוג את חג הסוכות, ולהתבסס בביסוס הטבעי של האמונה האלוקית ואורחות החיים הנובעות ממנה, מתוך דחיפה טבעית עצומה מאד..."

ידוע הוא כי "כל זמן מאיר בתכונתו", ובוודאי לכל חג בישראל משמעות פנימית מיוחדת, והתבררות אמונית שונה. כל חג בא ללמד בפנימיותו ולבטא תכונה מיוחדת בישראל.

שונה הוא חג הסוכות מכל שאר החגים: כל החגים באים בתאריך המבטא אירוע מסויים, חג הפסח נחוג ביום בו היתה מכת הבכורות ויצאו ישראל ממצרים, שבועות הוא יום מתן תורה, ראש השנה יום בריאת האדם, ועוד. סוכות – זכר לענני הכבוד אך לא בתאריך המיוחד לו, ולא סביב אירוע ספציפי, וכבר שאלו הראשונים¹⁶ מדוע לא נחוג את חג הסוכות באביב או בקיץ, מועד הקרוב יותר לתאריך יציאתם ממצרים.

וכאן, אולי, באים דברי הרב לידי ביטוי: הסוכות בהם אנו יושבים בחג, המבטאים את היותינו ספונים בבית ה', בא לאחר ימים ארוכים של התרוממות כללית בתשובה ובכפרה. השלנו מעלינו את עול החולשות

¹⁵ יעויין בדברי הרב באדר היקר לגבי נביא שקר. שם מסביר הרב שהמאבק לגלות האם הוא נביא שקר ניתן בעצם בידי העם, שהם עצמם צריכים להבחין בין נביאי האמת לאלו המשקרים, למרות שבני העם אינם נביאים, ושם מסביר הרב כי הניסיון הוא כפי שכתוב בפסוקים: "כי מנסה ה' אלוקיכם אתכם לדעת הישכם אוהבים את ה'..." בן אוהב יודע להבחין בין אמו האמיתית לזו הנותנת לו אוצרות זהב אך איננה אימו, זהו מבחן הטבע של האומה, ומתוך כוחותיה הטבעיים היא באה לעמוד במבחן לאומי גדול זה.

¹⁶ טור אר"ח סימן תרכ"ה, ובבית יוסף שם

והחטאים הפנימיים, התכפרנו בתענית וחמישה עינויים, ועכשיו אנו פתוחים יותר, טבעיים יותר ומוכנים להיכנס לסוכה. נקודת הקודש הבאה לידי ביטוי בישראל בחג הסוכות, היא האמונה הטבעית, מפני שעכשיו אנו מתרוממים אליה מתוך קדושת ירח האיתנים, המטהר אותנו מכל זוהמת חטאי כל השנה. עכשיו כשהכל טהור יותר בתוכינו אנו יכולים להיכנס לסוכה.

אומות העולם יודעים לכאורה מהי אמונה, גם הם מאמינים בכל מיני עבודות זרות שלהם, גם שם הם נדרשים להקרבה, ולעיתים להקרבת כל היקר להם עבור אמונתם. אבל הם באים בריצה לחגוג את חג הסוכות מפני שכאן הם חווים לראשונה אמונה הפורצת מתוכיותם, ולא דת אמונה הבאה מן החוץ. כל שמה של עבודה זרה היא מפני זרותה, חיזוניתה, לאדם המאמין בה, כמו השם "אלוהים אחרים" המתורגם כך מפני שהם אחרים לעובדיהם. בישראל מתגלה צד פנימי מאד בסוכות, נחשפת האמונה הישראלית מתוכינו, מתוך האומה, מתוך עומק חייה. ישראל שבאים לחג הסוכות מתוך מהפך רוחני הבא אחרי חודש אלול, וימי הדין שבתשרי, מגיעים אל נקודת השיא שלהם בסוכות, ואז היא "מצוה קלה" עבורם, מפני שהיא תוצאה ולא פעולה, אין בה "חסרון כיס", היא כולה ביטוי טבעי להופעת דבר ה' על עמו. אומות העולם ש"לא טורחים בערב שבת", באים אל חג הסוכות ללא תשובה וכפרה, "מבעטים בסוכה ויוצאים", מפני שהחג הטבעי לא חל עליהם, עם רוב התפעלותם ממנו.

ו. שמחה - בסוכות דוקא

בפרשת הקללות המופיעה בספר דברים, ואשר נהוג לקרוא אותה בסמוך לימי הדין וימי השמחה שלאחריהם, מצויינת סיבה לירידתם העצומה של ישראל:

"והיו בך לאות ולמופת ובזרעך עד עולם. תחת אשר לא עבדת את ה' אלוךך בשמחה ובטוב לבב מרוב כל. ועבדת את אויבך אשר ישלחנו ה' בך ברעב ובצמא ובעירום ובחוסר כל ונתן עול ברזל על צוארך עד השמידו אותך"
(דברים כ"ח, מ"ז-מ"ט)

הקב"ה לא מאשים את ישראל בכך שלא עבדו את ה', אלא באופן עבודתם. אינו דומה מי שעושה בשמחה למי שעושה מתוך קבלת הדין. לא באופן עבודתו ולא בקישורו הנפשי לעבודת ה' שלו. ואף על פי שאין מצוה בתורה לקיים מצוות מתוך שמחה, ומי שקיים המצוה בלא שמחה יצא ידי חובה, אבל עשייה בלא שמחה היא סיבה לגלות ולעבוד את האויב בצער ובחוסר כל. כך כותב הרמב"ם בסוף הלכות סוכה ולולב:

"השמחה שישמח אדם בעשיית המצוה ובאהבת האל שצויה בהן. עבודה גדולה היא. וכל המונע עצמו משמחה זו ראוי להיפרע ממנו שנאמר: תחת אשר לא עבדת את ה' אלוךך בשמחה ובטוב לבב..."

כשאדם עושה את המצוה בשמחה הוא הופך את עבודתו ל"עבודה גדולה", הכל נעשה בגדלות, בעוצמה, מתוך השלמה פנימית, מתוך עומק ובעשייה של הרבה מעל ומעבר לנדרש. זו עשייה באיכות פנימית וחיצונית אחרת, ובמדרגה מרוממת ביותר.

הרב בהקדמתו לעולת ראייה¹⁷ מגדיר את מושג השמחה, ואת המשמעות שלו, מתוך דברי הגמרא במסכת ברכות: "ת"ר אין עומדין להתפלל לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות ולא מתוך שחוק.... אלא מתוך שמחה של מצוה" (ברכות ל"א ע"א). מהי שמחה של מצוה, ומה משמעותה של תפילה מתוך שמחה כזו?

"אמנם השמחה היא הרגשת השלמות הפנימית של הנפש הישרה בהיותה מרגשת את יושר מהלכה וטובה".

אי אפשר לזייף שמחה, אפשר להראות פנים שמחות והפנים מרוקן, אבל שמחה נפשית באה מתוך עולם פנימי של מי שצועד בבטחה על פי טבע חייו ונשמתו. אדם שמח כאשר הוא מחובר אל נקודת האמת שלו, אל פנימיותו, אל האישיות הכנה שלו. הוא יפעל אז במרץ ובחשק, ימצא

¹⁷ דרכי פעולת התפילה ליחיד ולציבור אות י'.

בקרבנו כוחות בלתי נדלים, וכל מאמץ יראה לו כדאי כשהוא פועל מתוך שלמותו העצמית.

לשמוח במצוות, לשמוח בעשיית המצוות נובע מתוך כך שהאדם מכיר שהמצוות הם טבעיות לו ומתאימות לאורח חייו, ואינן כעול וכמשא עליו חלילה. כשישראל מקיימים שלא מתוך שמחה, אע"פ שמקיימים, ואע"פ שאינם עוברים על שום איסור מפורש הרי חסר כאן לב המצוה, תוכנה הפנימי איננו עימה, וסגולת המצוות אובדת¹⁸.

מכאן מתבאר מדוע השמחה פורצת בחג הסוכות, ראינו לעיל כי סוכות חג המביא לידי ביטוי את האמונה הטבעית בישראל, אחר שהתנקינו מכל הכיסויים החוצצים ביננו לטבע חיינו, הננו חוזרים בחג הסוכות להיות מה שאנחנו, כאומה וכיחידים. עכשיו כשהכל כל כך ישר, וכל כך פנימי, השמחה היא תוצאה ישירה של עבודת ימי אלול ותשרי, והיא פורצת מאליה בעוצמות שרק גדולי הרוקדים בשמחת בית השואבה יכולים לשער אותם.

לכן מסמיכים את חג הסוכות לעשרת ימי תשובה וליום הכיפורים, מפני שאז, דוקא אז, יכולה לבוא שמחה לבבית פנימית, ולהתעצם בשמחת בית השואבה, שמשם שואבים רוח הקודש.

זו גם הסיבה לרצונם של אומות העולם להיות שותפים לנו בחג הסוכות, וזו הסיבה שלמרות שבכל החגים יש שמחה בסוכות זו "שמחה יתירה", קומה חדשה של שמחה ייחודית, הפורצת מטבע האומה, ומתאימה למהלכה הטבעיים.

¹⁸ כך בהמשך למאמר הדור של הרב, מגיע מאמר העונג והשמחה. מאחר ונקבע כי דורנו הוא דור תחיה של גאולה, וחיי ההישרדות של הגלות מסתיימים, אין ראוי לעבוד את ה' בתחיינתו אלא מתוך הבטאה של שמחה. וכשצריכים לעבוד בשמחה, והשמחה צריכה להיות אמיתית היא צריכה להתאים לכל אחד ואחד, ולכן מאריך שם הרב לבאר שכמו שבמאכל הגשמי צריך לגוון ולהטעים את האוכלו לבעליו, כך הופעת הקודש דרך לימודה של תורה צריכה לבוא מתוך מרחב המתאים לכלל הנפשות ההוגות.

בשמחת בית השואבה פורצת האמונה הטבעית, וקירבת אלוקים בישראל מתגברת מתוך עולמם הפנימי, ורוח הקודש מקשקשת לפנייהם, והכל מתוך עוצמה של שמחה ישרה, החושפת את אמונתם הטבעית.

ז. שמחה ללא יצרא דעבודה זרה

פסוקי ספר נחמיה המתארים את מציאתם את חג הסוכות, ואת קיום החג על ידיהם, וככל חג הסוכות את השמחה שהיתה שם: "ותהי שמחה גדולה מאד". ועל עצם החג כתוב בפסוקים: "ויעשו כל הקהל השבים מן השבי סוכות וישבו בסוכות כי לא עשו כן מימי ישוע בן נון כן בני ישראל עד היום הזה" (נחמיה ח', י"ז). וכבר שאלנו לעיל מה ייחודה של הסוכה בזמן עזרא ונחמיה? מה נעשה בימיהם שלא נעשה בכל תקופת מלכות ישראל? שלא נעשה מימות יהושע בן נון? ומדוע נקרא שמו ישוע ולא יהושע?

והזכרנו את הגמרא במסכת ערכין:

"ואידך דבעי רחמי על יצר דעבודה זרה ובטליה ואגין זכותא עלייהו כי סוכה. והיינו דקא קפיד קרא עילויה דיהושע דבכל דזכותא כתיב יהושע והכא כתיב ישוע בשלמא משה לא בעא רחמי דלא הוה זכותא דארץ ישראל אלא יהושע דהוה ליה זכותא דארץ ישראל אמאי לא ליבעי רחמי" (ערכין ל"ב ע"ב)

והנה לפי מה שלמדנו בדברי הרב ניתן לבאר: דורו של עזרא הבאים לקומם את בית המקדש, ולבנות את האומה בארצה, חייבים לבער מתוכם את גורם חורבנו של הבית הראשון, יצרא דעבודה זרה. מקורו של יצר זה הוא בקודש, דוקא מתוך רצון להגיע אל יסוד התאוה הטבעית כל כך, לשאוף אל האלוקי המוחלט.

הדרך להגיע לניצחון על יצרא דע"ז הוא בבניית הטבע והחוסן הפנימי ההולך בישרותו ומגיע בישראל אל מקורו ומקומו. גם אנחנו משתמשים באותה נטיה טבעית לבקש את דבר ה', אבל לא מתוך דמיון, ולא מבחוסן, אלא בעבודת ה' טבעית וישרה.

הכנעת יצרא דעבודה זרה היא בניית סוכה, לבנות סוכה הוא להעמיד את הטבע האמוני שבישראל, לרומם את נקודת היושר הפנימית, לבנות את הייחוד הישראלי, ומתוך כך לנצח את יצרא דע"ז. כשבני הדור באי הארץ בשנית, רוצים ליסד את בניין בית האומה, בלא ליפול שוב על ידי אותם גורמים מביאי החורבן, הם חוזרים לחוג את חג הסוכות, שמשמעו חוזרים לנקודת עבודת ה' מתוך הסרת כל מה שחוצץ בינם ובין נקודתם הפנימית.

יהושע מנחיל הארץ, שזכה להיות מהשרידים, נפילי דור המדבר ולהנהיג את ישראל בכניסתם לארץ, מקבל ביקורת בתקופת עזרא, ומוקטן שמו מיהושע לישוע:

וקאמר דיהושע נמי היה לו לבקש רחמים על כך בזכותא דארץ ישראל ולא עשה כן. ולכך נפחת לו היוד שהוסיף לו משה בבקשתו רחמים עליו, י"ה יושיעך מעצת מרגלים בזכותא דארץ ישראל ודו"ק.

(מהרש"א ח"א ערכין שם)

המהרש"א מבאר שיהושע יכול היה, לדברי הגמרא, מתוך הזכות של המכניס לארץ כעזרא, להביא את ישראל למציאות של עבודת ה' מתוך חיבור אל טבעיות האמונה, ולהסיר ממנו את דמיון היצרא דע"ז, הכניסה לארץ זו הזדמנות לעבור, להתעלות לעבודה בלא יצרא דע"ז, וזו זכותו של יהושע שהעדיף את ארץ ישראל בעבודתה הטבעית מול המדבר בעבודתו הניסית. ולכן נוספה לו האות י¹⁹. אבל כשעזרא חושף את הכח הזה בתקופתו, נפגם כוחו של יהושע.

¹⁹ אמנם קושי גדול מאד עולה בדברי המהרש"א שהרי ליהושע נוספה בפרשת המרגלים האות י', בתחילה נקרא הושע, ומשה הוסיף לו את האות י' לומר: יה יושיעך מעצת המרגלים, (במדבר י"ג, ט"ז), אבל כאן בספר עזרא נשארה האות י' ורק האות ה' נחסרה, ומה המקום אם כן להערת המהרש"א? יעויין בחידושי הגאונים על עין יעקב, שמסביר שם שליהושע לא נוספה האות י' אלא נוסף החיבור של צירוף שם ה' האות י' והאות ה'. ועכשיו כשניטלה ממנו מעלתו ירד הצירוף הזה, ולכן חסרון האות י' כחסרון האות ה'. ויש לעיין.

זו גם הסיבה לשמחה הגדולה שבימי עזרא, כשמחת חג הסוכות, שמחה הפורצת באופן טבעי "שמחה גדולה מאד", שלא מופיעה במקרא אלא בעניין זה, ללמדנו את עוצמתה וגודלה של עבודת ה' כשאין עימה שום כיסוי, שום דמיון של יצרא דע"ז²⁰.

סיכום

מקובל לומר בשם הגר"א כי שתי מצות נכנסים אליהם עם המגפיים, סוכה וארץ ישראל. עוד אומרים בשם הגר"א כי המצוה הקשה ביותר בתורה היא מצוות "ושמחת בחגך" - מפני שמצווה זו חלה בכל רגע משמונת ימי החג שצריך בהם להיות בשמחה כל הזמן.

לפי המתבאר, שתי מצוות אלה קשורות ביסודן מצד משמעותם בחיינו, ארץ ישראל היא עבודת ה' בדרך הטבע, חיים בתוך עולם הטבע ועובדים את ה' מתוך הבריאות הטבעית שלנו כאומה, מתוך אורה הטבעי של ארץ ישראל, מתוך החיבור הישיר שאין לו מפריעים חיצוניים המונעים אותו מדרכו הישרה.

סוכה היא המבנה הפשוט החושף לאחר ימי הדין והכפרה, לאחר שנטהרנו מכל חיצוניות ענייני העולם, התנקינו מדמיונות נמוכים וחולשות פרטיות, אנחנו מסוגלים להיכנס למבנה הכי טבעי לנו, הכי מתאים לרוחנו, לצילו של הקב"ה.

²⁰ הרב נריה זצ"ל בספר מועדי הראיה מביא: "הרב היה חוזר לא פעם על הסברתו המאלפת של הגאון המלבי"ם ז"ל, על עניין הסוכות בימי עזרא ונחמיה, שנאמר שם "ויעשו כל הקהל השבים מן השבי סוכות וישבו בסוכות, כי לא עשו מימי יהושע בן-נון כל בני ישראל עד היום ההוא" (נחמיה ח', ז'), והדברים תמוהים ביותר וכבר עמדו על כך חכמינו ז"ל במסכת ערכין ל"ב.

אלא המדובר הוא על סוכות ציבוריות, שהללו לא יכלו להבנות ברשות הרבים (כמו שכתב הרמ"א באורח חיים סי' תרל"ז), ורק בימי עזרא שאז קידשו את א"י מחדש, ויכלו להתנות תנאים, נקבע תנאי בית-דין שיהיו מסככים ברשות הרבים (תוספתא בבא-קמא פרק ו'), ואז הקימו סוכות ענקיות "בחצרות בית האלקים וברחוב שער המים וברחוב שער אפרים" (נחמיה ח', ט"ז) "ותהי שמחה גדולה מאד" (שם, י"ז).

ומתוך עבודת הטבע הזו פורצת השמחה, בלא קושי בלא עיכוב, ובעוצמה הגדולה ביותר, באין מפריע לחשוף את עוצמת חיבורנו לדבר ה'.

רק דור אחד זכה ממש להיכנס לסוכה, ולשמוח שמחה גדולה מאד, היה דור שהיתה לו הזדמנות לכך, אך זו לא נוצלה. דורו של עזרא בהתעלותו זוכה לטבעיות הפשוטה ההורגת את יצרא דע"ז, ומתוך כך לשמחה גדולה מאד.

יה"ר שנזכה לחגיגת סוכות אמיתית, לשמחה גדולה מאד, ולחזרה אמיתית לסגולותיה של ארץ ישראל המחיות את הטבע הישראלי בשלמותו.